

Лекція № 5

Організація взаємодії педагогів з обдарованими дітьми

Мета: дати поняття студентам про особливості організації взаємодії педагогів з обдарованими дітьми в закладах освіти, познайомити з вимогами до особистості та професіоналізму педагога обдарованих дітей. Забезпечити засвоєння розуміння важливості всебічної підготовки до роботи з обдарованістю. Розвивати аналітичне мислення та рефлексію у здобувачів фахової передвищої освіти. Виховувати професійну культуру студентів: бажання виховувати в собі особистісні та педагогічні якості.

Мотивація мети: знайомство з організацією взаємодії педагогів з обдарованими дітьми сприяє формуванню розуміння необхідності безперервної освіти, важливості формування у собі готовності до роботи з обдарованими дітьми та їх батьками.

План

1. Сучасні виклики освіти щодо взаємодії з обдарованими дітьми.
2. Вимоги до особистості педагога обдарованих дітей.
3. Загальні поради педагогам щодо роботи з обдарованими дітьми.
4. Професійна готовність педагога до роботи з обдарованими дітьми.
5. Шляхи підготовки педагога до роботи з обдарованими.

Література

1. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів/ О.Є.Антонова. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. — 471 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
3. Настенко Н. Рекомендації щодо форм та методів роботи з обдарованими школярами. // Завуч.-2000.-№ 6.
4. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна, В. М. Сисоєва.— Х. : Вид. група «Основа», 2010.— 190, [2] с. — (Б-ка журн. «Початкове навчання та виховання»; Вип. 1 (73))

Ключові слова: методи, стратегії, поради, обдарованість, ознаки, вчитель, підготовка, готовність, навчання, виховання.

Засоби навчання: презентація, інтерактивна дошка Padlet.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію 5;
- підготуватися до практичного заняття № 5 (див. Інструкцію до практичного заняття № 5);

- пройти тест 5 «Організація взаємодії педагогів з обдарованими дітьми» в Moodle.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Опишіть розгляд проблеми обдарованості в Україні.
2. З якими труднощами стикаються педагоги в роботі з обдарованими дітьми?
3. Які існують суперечності при вирішенні проблеми роботи з обдарованістю?
4. Які вимоги ставляться до особистості педагога обдарованих дітей?
5. Які стратегії навчання академічно обдарованих дітей використовують в закладах освіти?
6. З чого складається професійна готовність педагога до роботи з обдарованими дітьми?
7. Назвіть шляхи підготовки педагога до роботи з обдарованими вихованцями.

1. Сучасні виклики освіти щодо взаємодії з обдарованими дітьми

У сучасній соціокультурній ситуації, яка характеризується стрімкими змінами в різних сферах життя суспільства – політичній, економічній, науковій і культурно-мистецькій, поряд з освіченою та фаховою компетентністю особливого значення набувають уміння людини самостійно мислити, висувати нестандартні ідеї та прогнозувати, виявляти творчий підхід у будь-якій діяльності. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на передній план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів.

Суттєві перетворення в Українській державі зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особи, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Одна із задач сучасної школи полягає в пошуку обдарованих дітей, їх підтримці, стимуляції та забезпеченні всебічного розвитку індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства.

В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту", Національна програма "Діти України", Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам як проблема індивідуальних відмінностей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.); виділення сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слуцький та інші); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес, О. Кульчицька, В. Паламарчук та ін.); питання виявлення і розвитку обдарованості учнів (В. Крутецький, О. Кульчицька, Б. Теплов та інші).

На початку 90-х років в Україні визначилася наукова школа, яка займається проблемами обдарованості (Моляко В.О., Кульчицька О.І., Антонова О.Є., Музика О.Л., Гнатко М.А.). Ще у 1991 році ними розроблено і затверджено колегією Президії АН України, міністерств народної освіти, вищої освіти, зі справ молоді та спорту та ін., велику та одночасно достатньо реалістичну програму "Творча обдарованість". Вже майже шість років видається журнал "Обдарована дитина", який читають і з яким співпрацюють науковцям педагогі з різних країн світу.

Під час роботи з обдарованими дітьми постійно виникають педагогічні й психологічні труднощі, обумовлені розмаїтістю видів обдарованості, зокрема віковою та прихованою, безліччю суперечливих теоретичних підходів і методів, варіативністю сучасної освіти, а також малою кількістю фахівців, професійно та особистісно підготовлених до роботи з обдарованими дітьми. Проблема підготовки вчителя, здатного працювати з обдарованими дітьми, а особливо питання розвитку обдарованості самого майбутнього вчителя ще недостатньо досліджені як у теоретичному, так і у методичному аспектах, що суттєво позначається на практичній діяльності вчителів і викладачів у системі професійної освіти.

В основних документах про школу проголошується відхід від усередненості, але реально ж у загальноосвітніх і вищих закладах освіти продовжує домінувати усереднений підхід (орієнтація вчителя на так званого „середнього" учня), ігнорування самої проблеми обдарованого учня і навіть авторитарний підхід у навчанні та вихованні. Крім того, якщо вчителі і визнають необхідність спеціально організованої роботи з обдарованими дітьми, частіше їх увага зосереджується на академічній обдарованості учнів (переможці предметних олімпіад, учасники МАН тощо).

Робота ж з розвитку інших видів обдарованості відбувається епізодично.

У процесі розв'язання проблеми роботи з обдарованою молоддю виникає ряд **суперечностей**, найбільш суттєвими з яких можна назвати:

- невідповідність між соціальною потребою у педагогічно обдарованих, творчо працюючих учителях, здатних формувати всебічно розвинену

особистість учня та відсутністю відповідної цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів;

- невідповідність між необхідністю виховання нової генерації педагогічних кадрів, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини і нерозробленістю комплексу теоретичних і методичних засад щодо забезпечення підготовки вчителя, здатного працювати із здібними дітьми. Отже, у реалізації зазначеної проблеми все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності, тому велика увага надається вдосконаленню педагогічної майстерності кожного педагога.

2. Вимоги до особистості педагога обдарованих дітей

Вчитель, який працює з обдарованими дітьми, має добре орієнтуватися у знаннях стосовно психологічних особливостей дітей і перш за все вміти роздивитися в дитині ознаки обдарованості.

Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені під час спостереження за її діями. Для обдарованих дітей характерний випереджальний пізнавальний розвиток. Вони володіють широким сприйняттям, надзвичайно допитливі, схильні активно досліджувати все оточуюче, володіють здатністю сприймати зв'язки між явищами і предметами та робити відповідні висновки. Відмінна пам'ять у поєднанні з раннім мовним розвитком і здатністю до класифікації допомагають такій дитині накопичувати більший обсяг інформації та інтенсивно її використовувати. Характеризуючись тривалим періодом концентрації уваги і великою наполегливістю у вирішенні завдань, вони допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять будь-яких обмежень своїх досліджень. Ці діти не хочуть сприймати готової відповіді і можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, буквально занурюючись в цікаве їм заняття. Ще одна ознака обдарованості у дітей – це психосоціальна чутливість. Такі діти виявляють загострене почуття справедливості, пред'являють високі вимоги до себе і оточуючих, володіють живою уявою, творчістю, винахідливістю і багатою фантазією. Обдарованим дітям не вистачає емоційного балансу, вони нетерплячі та поривчасті, мають почуття гумору відмінне від ровесників, а часто для них характерне перебільшення жахливого, чутливість до невербальних сигналів оточуючих. Ці діти часто володіють екстрасенсорними здібностями, негативно оцінюють самих себе, часто намагаються вирішувати проблеми, які їм непосильні, і все ж у розв'язанні деяких досягають успіху. Щодо фізичного розвитку, то обдаровані діти відзначаються високим енергетичним рівнем. Інколи вони відчувають труднощі з тонкою руховою координацією, візуальним сприйняттям і механічним рухом. Ровесників і

оточуючихлюдей часто дратує звичка обдарованих дітей виправляти інших. Як захисну реакцію на непорозуміння їх ровесниками вони часто використовують глузування. Якщо обдарована дитина не має друзів серед ровесників, вона прекрасно спілкується з дорослими.

Психологічні особливості дітей, що демонструють обдарованість, можуть розглядатися як ознаки, що супроводжують обдарованість, але не обов'язково породжують її. Але навіть наявність кількох ознак має привернути увагу спеціаліста і мотивувати його на детальний і тривалий аналіз кожного конкретного індивідуального випадку.

Кожна дитина - унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками, тому головним є пошук ключа - індивідуального підходу до кожного учня, зокрема учня обдарованого, з вираженою індивідуальністю, незалежністю.

Незалежність - риса творчо обдарованої дитини. З такими дітьми, з одного боку, працювати легше, бо вони мають високі розумові здібності, а, з іншого, - важче, оскільки ці діти «знають собі ціну», потребують багато уваги, особливого ставлення. У таких умовах важливим елементом професійної майстерності вчителя є **знаходження індивідуального підходу до обдарованих дітей** і вміння запропонувати їм такі види діяльності, які б відповідали їх запитам і здібностям.

Для цього вчитель повинен **володіти ефективними методами викладання**, які мають за мету надання допомоги учневі в оволодінні знаннями; відповідають рівню їх інтелектуального і соціального розвитку; відповідають етапам розвитку пізнавальних здібностей обдарованого учня.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічна практика дозволяють виділити чотири **стратегії навчання академічно обдарованих дітей, що можуть застосовуватися в різних комбінаціях, а саме:**

1. **Прискорення** (проходження інтенсивних курсів навчання за спеціальними програмами);
2. **Поглиблення** (більш глибоке вивчення тем чи дисциплін певних галузей знань);
3. **Збагачення** (вихід за рамки вивчення традиційних тем за рахунок установлення зв'язків з іншими темами, проблемами чи дисциплінами). Це може здійснюватися в рамках традиційного освітнього процесу, а також через участь учнів у дослідницьких проектах, використання спеціальних інтелектуальних тренінгів розвитку тих чи інших здібностей тощо.

4. **Проблематизація** (стимулювання особистісного розвитку учнів з використанням оригінальних пояснень, переглядом наявних відомостей, пошуком нових значень і альтернативних інтерпретацій).

Слід відзначити, що стратегії збагачення та проблематизації навчання є найбільш перспективними. Вони дозволяють максимально врахувати особливості обдарованих дітей, тому повинні бути тією чи іншою мірою використані як при прискореному, так і при поглибленому варіантах побудови процесу навчання.

3. Загальні поради педагогам щодо роботи з обдарованими дітьми

Як відомо, кожна дитина - мікрокосм індивідуальних особливостей, рис, які відрізняють її від інших. Але все ж можна виділити деякі **загальні поради щодо роботи з обдарованими дітьми**, що викристалізувалися в процесі експериментального викладання:

1. Однаково шкідливі як зневага до успіхів учня, а іноді й приниження їх, так і надмірне захвалювання індивідуальних здібностей на фоні класу, що може викликати, з одного боку, ревності, роздратування і навіть відразу однолітків, а з іншого, «зіркову хворобу» обдарованої дитини. Краще залучити до спільних занять з іншими дітьми;
2. Обдаровані діти не сприймають суворо регламентованих, однотипних занять і завдань, що не дають змоги їм працювати на повну силу інтелекту, тож навчальну діяльність на уроках треба організувати таким чином, щоб приділити їм увагу (урізноманітнити завдання і програму в цілому, виділити час на консультації, надати можливість самим обирати рівень складності завдань, розвивати ініціативу, гнучкість мислення, уяву).
3. Рання діагностика дитячої творчості і створення умов для індивідуалізації навчання буде практичною реалізацією розвитку творчо обдарованого учня.
4. Розвиток творчої обдарованості неможливий без дотримання принципів розвивального навчання - проблемності, індивідуалізації, діалогічності.
5. Для розвитку творчої обдарованості дітей необхідно систематично повертати їх до власних емоційних переживань, адже міцно запам'ятовується лише те, що сильно вплинуло на душу, викликало шквал емоцій.
6. У навчанні обдарованих дітей необхідно обговорювати кінцеві цілі і передбачувати результати ще на початковому етапі діяльності. Тобто учні мають усвідомлювати, що, як і навіщо їм належить виконувати.

7. Одним з основних принципів навчання обдарованих є створення стану безвиході (за Сократом) або розвивального дискомфорту, з якого учень повинен шукати вихід, приймати для цього певні рішення й чинити дії.

Прийнято виділяти три **групи вчителів**, робота яких однаково важлива для розвитку обдарованих дітей:

- 1) вчителі, які здатні зацікавити предметом, створити атмосферу емоційного захоплення.
- 2) вчителі, які навчають техніки виконання (наприклад, певних дослідів), закладають основи майстерності.
- 3) вчителі, які виводять на високий професійний рівень.

Поєднання всіх цих учительських особливостей в одній особі - явище надзвичайно рідкісне. До якої б із зазначених груп не належав учитель, він має бути насамперед вихователем.

Головною метою сьогодні є виховання унікальної цілісної творчої особистості, здатної на свідомий та відповідальний вибір за різних життєвих обставин.

4. Професійна готовність педагога до роботи з обдарованими дітьми

Досвід практичної роботи з обдарованими дітьми свідчить, що вчителю для навчання таких дітей необхідно володіти належними предметними, психолого-педагогічними і методичними знаннями; мати високий рівень інтелекту, широку ерудицію, творчий світогляд.

Він також має постійно самовдосконалюватись, вчити і вчитись сам; бути ентузіастом, цілеспрямованим, наполегливим, впевненим у своїх силах, принциповим у важливих питаннях і водночас гнучким, коли йдеться про другорядне. Йому потрібно мати **організаційні здібності** для створення атмосфери творчості, розкнутості, вільного ділового спілкування, спонукання до творчості, вміння слухати. Важливо володіти даром **навіювання**, вміти аргументовано **переконувати**; бути **неупередженим**, справедливим, емоційно врівноваженим, тактовним, щоб не вплинути негативно на прагнення дитини до творчості, на її етичні вчинки; бути **здатним до самоаналізу**, самокритики, перегляду своїх позицій, виваженості вчинків; налагоджувати з учнями партнерські стосунки; надавати дітям свободу вибору і прийняття рішень; володіти високим рівнем пізнавальної і внутрішньої мотивації, адекватною самооцінкою тощо.

Як відомо, лише особистість може виховати особистість і тільки талант може виростити новий талант. Компетенція вчителя є важливим фактором у використанні спеціальних методів навчання. Саме вчитель створює атмосферу,

яка може надихати учня або руйнувати його впевненість у собі, заохочувати чи пригнічувати інтереси.

Щоб створити таку атмосферу, педагог повинен використовувати такі **творчі методи**:

- стимулювати бажання учнів працювати самостійно;
- заохочувати до роботи над проектами, запропонованими самими учнями;
- переконувати учнів у тому, що вчитель є їхнім однодумцем;
- заохочувати до максимальної захопленості у спільній діяльності;
- виключати будь-який тиск на дітей, створювати розкуту атмосферу;
- надавати дитині свободу вибору галузі застосування своїх здібностей.

5. Шляхи підготовки педагога до роботи з обдарованими

Питання підготовки вчителя, здатного працювати з обдарованими дітьми, ще недостатньо досліджені, що суттєво позначається на практичній діяльності вчителів. Адже реально у загальноосвітніх і вищих закладах освіти продовжує домінувати усереднений підхід (орієнтація вчителя на так званого „середнього“ учня), що іноді призводить до ігнорування самої проблеми обдарованого учня і навіть авторитарного підходу у навчанні та вихованні. Хоча вчителі сучасної школи визнають необхідність спеціально організованої роботи з обдарованими дітьми, але частіше зосереджують увагу на академічній обдарованості учнів, а робота ж з розвитку інших видів обдарованості відбувається епізодично. Вчителі просто не готові до роботи з обдарованими дітьми. Хоча значна кількість психологів і педагогів погоджуються, що обдарованою є кожна дитина, але кожна обдарована по-своєму, та більшість же вчителів не готові враховувати у своїй діяльності обдарування кожної дитини. Як результат неспроможність вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх у практичній діяльності. Особистість часто не може правильно обрати життєвий шлях, що врешті-решт негативно позначається на науковому та інтелектуальному потенціалі держави в цілому, на рівні її економічного та соціального розвитку. Адже обдарований учень починається з обдарованого вчителя (інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю).

Шляхи підготовки вчителів саме для роботи з обдарованими дітьми:

- створення у навчальному закладі цілісної саморегульованої системи виявлення і підтримки обдарованих учнів;

- стимулювання їх творчої роботи та роботи вчителів;
- розробка та впровадження педагогічних технологій стосовно розвитку та реалізації учнівських здібностей, заснованих на активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності.

Реалізуючи свій потенціал у процесі навчання, вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів.

Висновки.

Отже, одним із провідних завдань підготовки майбутніх учителів у сучасних суспільних умовах є формування їх професійної компетентності, важливою складовою якої визнається вміння вчителя здійснювати навчальну та виховну роботу з обдарованими дітьми. Готувати вчителів до здійснення відповідної діяльності необхідно ще під час навчання їх у вищому навчальному закладі. Реалізуючи свій потенціал у процесі навчання, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів. Основними ж умовами ефективності роботи з обдарованими учнями є високий рівень професійної компетентності вчителів, у тому числі рівень їх інтелектуальної підготовки; рівень розвитку їх особистісних якостей; відповідна система стимулювання учнів та своїх колег; створення умов для появи і розвитку в них інтересу до роботи з обдарованими учнями; розробка педагогічного інструментарію для підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями.